शोधनिर्देशक
प्रा. डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

युवराज मैनालीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
चन्द्रकला ढकाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७२

स्वीकृतिपत्र

....

१) प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

(शोधनिर्देशक)

....

२) श्रीहरि फुयाँल

(बाह्य परीक्षक)

....

३) देवीप्रसाद गौतम

(विभागीय प्रमुख)

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

मिति : २०७२/९/२३

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौँ पत्रको प्रयाजनका लागि आदरणीय गुरु प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्भर्दमा आइपरेका विभिन्न समस्या र चुनौतीहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही मार्गनिर्देश गराएर अघि बढ्न प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यव्यस्तताहरूलाई थाती राखी कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन एवम् श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधविषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि आवश्यक सामग्री एवम् जानकारी प्रदान गर्नुहुने गुरु युवराज मैनालीप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

सदा इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती दिँदै आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गरेर आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा पुऱ्याउनु हुने परमपुज्य पिता श्री सोमप्रसाद ढकाल र माता घ्युकुमारी ढकालप्रति आजन्म ऋणी छु । मलाई शैक्षिक प्रगतिको लागि सदा सहयोग र हरबखत साथ दिने मेरा पति श्री तपबहादुर बी.सी. प्रति पनि आभारी छु । यो शोधकार्य पूर्ण गर्नका लागि बारम्बार घच्घच्याइरहने आदरणीय दाजु रूपलाल ढकालप्रति पनि आभारी छु । यस शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार पार्दासम्म आइपरेका शैक्षिक समस्याको हल गर्न सहयोग गर्ने तथा अन्य विविध कठीन चुनौतीहरूलाई चुनौती नै सम्झेर साथ दिने मेरो आफन्तहरू बेदप्रकाश ढकाल, चन्द्रलाल ढकाल, झलक बी.सी., टार्जन ढकाल, केशर बी.सी. लाई म कहिल्यै बिर्सन सक्तिन ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६७/०६८

शोद्यार्थी
चन्द्रकला ढकाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
२०७२

मिति : २०७१/९/१३

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी विद्यार्थी श्री चन्द्रकला ढकालले **युवराज मैनालीले जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१/९/१४

....

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

काठमाडौँ ।

विषयसूची

पेज नं.

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय **१-६**

१.१ विषयपरिचय १

१.२ समस्याकथन १

१.३ शोधकार्यको उद्देश्यहरू २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६ शोधकार्यको औचित्य ५

१.६ शोधकार्यका सीमाङ्कन ५

१.७ सामग्रीको सङ्कलनविधि ५

१.८ शोधविधि ६

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ६

दोस्रो परिच्छेद : युवराज मैनालीको जीवनी **७-२९**

२.१ जन्म र जन्मस्थान ७

२.२ बाल्यकाल ७

२.३ शिक्षादीक्षा ७

  २.३.१ अक्षरारम्भ र प्राथमिक शिक्षा ७

  २.३.२ माध्यमिक तहको शिक्षा ८

  २.३.३ उच्च तहको शिक्षा ९

२.४ सामाजिक संकार १०

  २.४.१ व्रतबन्ध १०

  २.४.२ विवाह तथा सन्तान १०

२.५ बसोबास र आजीविका ११

२.६ पारिवारिक अवस्था ११

२.७ शैक्षिक अवस्था १२

२.८ आर्थिक अवस्था १२

२.९ कार्यक्षेत्रमा संलग्नता १३

२.९.१ पेसागत संलग्नता १३

२.९.२ राजनीतिक संलग्नता १४

२.९.३ संस्थागत संलग्नता १४

२.९.४ सामाजिक संलग्नता १५

२.१० व्यक्तिगत रुचि १५

२.११ व्यक्तिगत स्वभाव र बानीव्यवहार १७

२.१२ भ्रमण १८

२.१३ अवीस्मरणीय क्षण १८

२.१४ सुख दुःखका क्षणहरू १९

२.१५ जीवन दर्शन २०

२.१६ साहित्यिक दृटिकोण २०

२.१७ लेखन/प्रकाशन २२

२.१७.१ लेखनको प्रेरणा र लेखनारम्भ २२

२.१७.२ प्रकाशित पुस्तककार कृति २३

२.१७.३ प्रकाशित फुटकर रचनाहरूको सूची २४

२.१८ भूमिका लेखन २७

२.१९ सम्मान तथा पुरस्कार २७

२.२० निष्कर्ष २८

तेस्रो परिच्छेद : युवराज मैनालीको व्यक्तित्व ३०-४२

३.१ पृष्ठभूमि ३०

३.२ शारीरिक व्यक्तित्व ३०

३.३ व्यक्तित्का विभिन्न पाटाहरू ३१

३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व ३१

३.३.१.१ स्रष्टा व्यक्तित्व ३२

३.३.१.२ द्रष्टा व्यक्तित्व ३५

३.३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व ३९

३.४ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीच अन्तर्सम्बन्ध ४१

३.५ निष्कर्ष ४२

चौँथो परिच्छेद : युवराज मैनालीको साहित्ययात्रा **४३-४६**
४.१ साहित्ययात्रा ४३
४.२ युवराज मैनालीको साहित्ययात्राको चरण विभाजन ४४
४.३ निष्कर्ष ४७

पाँचौं परिच्छेद : युवराज मैनालीका समालोचनात्मक कृतिहरूको विश्लेषण **४८-११९**
५.१ पृष्ठभूमि ४८
५.२ केही प्रवृति केही प्रतिभा समालोचना सङ्ग्रहको विश्लेषण ४८
५.२.१ प्रयोग तथा मूल्य : समेली नाट्यकारिता ४९
५.२.२ कलावादी मान्यताभित्र देवकोटा ५२
५.२.३ जीवनलाई हेर्ने दुई आयाममा कवि सिद्धिचरण ५३
५.२.४ गौरी भित्रको विरहव्यथा र कवि माधव घिमिरे ५४
५.२.५ मुलुक बाहिर एक शाश्वत अनुभूति ५६
५.२.६ आस्वादन-प्रत्यास्वादन भित्तेघडी र विजय मल्ल ५७
५.२.७ वस्तु यथार्थता : अविरल बग्दछ इन्द्रावती ५८
५.२.८ शिरीषको फूल : उपन्यासको वास्तविकता ५९
५.२.९ कवि धीरेन्द्र मल्ल : शिल्प परिववेश औं साहित्यिकता ६१
५.२.१० आत्मस्वस्थापनता तथा तरलित विश्वासको नैबन्धित प्रयोग अवसाद अभिनयीमा ६२
५.३ समको पौराणिक नाट्य कौशल समालोचना सङ्ग्रहको विश्लेषण ६४
५.३.१ नेपाली नाटकको विकासक्रममा बालकृष्ण सम ६५
५.३.२ नाटककार समको प्रमुख प्रवृति ६७
५.३.३ प्रह्लादको कथा सार :समीक्षात्मक रूपमा ६८
५.३.४ प्रह्लादमा प्रतिविम्वित सम ७०
५.३.५ प्रह्लादमा परिलक्षित मानव ७१
५.३.६ रङ्गमञ्चीय दृष्टिकोणमा प्रह्लाद ७१
५.३.७ नाटकीय तत्वका आधारमा प्रह्लाद ७४
५.३.८ पौराणिक नाटक ध्रुव र प्रह्लादको तुलनात्मक विवेचना ७७

५.३.९ नाटककार सममा देखिएका नाटकीय दोष ७८

५.४ कर्मयोगी देवकोटा महाकाव्यको विश्लेषण समालोचनाको विश्लेषण ८०

५.५ फुटकर समालोचनाहरूको विश्लेषण ९९

५.६ निष्कर्ष ११९

छैटौँ परिच्छेद : युवराज मैनालीको निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषण **१२०-१४८**

६.१ परिचय १२०

६.२ भ्रष्टाचारको भाङ निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषण १२०

६.३ युवराज मैनालीका फुटकर निबन्धहरूको विश्लेषण १४५

६.४ निष्कर्ष १४८

सातौँ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष **१४९-१५३**

७.१ उपसंहार १४९

७.२ निष्कर्ष १५२

परिशिष्ट **१५४-१६०**

सन्दर्भसामग्री सूची **१६१-१६५**

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	–	पूर्ण रूप
आई.ए.	–	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस्
एम.ए.	–	मास्टर अफ आर्टस्
एस.एल.सी.	–	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
गा.वि.स.	–	गाउँ विकास समिति
डा.	–	डाक्टर
ना.सु	–	नायक सुब्बा
प.सं.	–	पहिलो संस्करण
प्र.	–	प्रकाशन
प्र.जि.अ.	–	प्रमुख जिल्ला अधिकृत
प्रा.लि.	–	प्राइवेट लिमिटेड
प्रा.डा.	–	प्राध्यापक डाक्टर
पृ.	–	पृष्ठ
वि.सं.	–	विक्रम संवत्
शा.अ.	–	शाखा अधिकृत
स.प्र.जि.अ.	–	सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकृत
सम्पा.	–	सम्पादक
स्व.	–	स्वर्गीय
क्र.सं.	–	क्रम सङ्ख्या